

[0732]

WAT BETSJUT ALDFRYSK KESTENE?

Oebele Vries

Zusammenfassung

*Die Deutung der in der altfriesischen Urkundensprache, wenn auch ganz selten, belegten Abstraktbildung *kestene* steht bereits längere Zeit zur Diskussion. Die in den älteren Wörterbüchern des Altfrisischen angegebene Bezeichnung 'Übereinkunft' wurde von späteren Autoren nahezu allgemein abgelehnt. Dabei wurden Deutungen vorgeschlagen wie 'Bezahlung', 'Kaufpreis', 'vereinbarter Kaufpreis' und 'Kaufpreisrate'. Aus unserer Untersuchung ergibt sich, daß *kestene* nicht als Ableitung des Verbs *kesta*, wie bislang angenommen, sondern als friesischsprachige Wiedergabe des mittelniederländischen Rechtswortes *custinge* zu betrachten ist. Es lassen sich dann die folgenden Deutungen des untersuchten Begriffes feststellen: 'Kaufpreis' (nur belegt in niederdeutschen Quellen aus den Ommelanden), 'ratenweise zu entrichtender Kaufpreis' und 'ratenweise Entrichtung des Kaufpreises'. Eine mögliche vierte Bedeutung, 'auf verkauftem Gut liegende Verbindlichkeit in Form von Zinsen', konnte nicht mit Sicherheit belegt werden. Als Deutung von *kesta* kommt nur 'erwerben' in Betracht.*

Ynlieding

Twa net altiten like maklik te skieden Aldfryske rjochtswurden binne de froulike substantiven *kest* (meartal *kesta*, yn lettere boarnen ek wol *kesten*) en *kestene* (dat troch *e*-apokope soms ek wol yn de foarm *kesten* ferskynt).¹ It earstneamde wurd komt gauris foar en hat ûnderskate betsjuttingen: kar; kêst (Nederlânsk: *keur*); weardefol objekt (eins: wat útkeazen is); (beskate soarte fan) eed.² Neffens de âldere wurdboeken fan it Aldfrysk wurdt mei *kestene*, dat mar in lyts tal kearen oerlevere is, it begryp 'oerienkomst' oantsjut. Yn de meast resinte útjefte fan it Aldfrysk hânwurdboek (1985) wurdt lykwols justjes wat oars opjûn, nammentlik 'oerienkommen keappriis', mei boppedat tusken heakjes noch 'betellingsmodaliteit' (mar wol mei fraachteken). Yn de literatuer wurde, sa't wy noch sjen sille, noch mear betsjuttingen neamd. Yn it neifolgjende wol ik besykje om de semantyske problemen om it wurd *kestene* hinne, foar safier mooglik, op te lossen.

¹. Ferl. oer *e*-apokope by abstrakta op *-ene*: Ahlsson, *Die altfriesischen Abstraktbildungen*, 11.

². Holthausen, *Altfrisisches Wörterbuch* (1985) s.v. *kest*.

Fynplakken

It te ûndersykjen begryp komt, om te begjinnen, foar yn in oarkonde út 1390 (O I 4). Yn dat stik is in tsjûgenis fêstlein oer de betingsten wêrop acht pûnsmietten lân ûnder Ternaard ferkocht binne. Earst wurdt de keappriis meidiel, wêrnei't de tekst fierder giet mei de wurden:

al hiir ney thio kestena thi thrim del reijd ield and tha tua del nochlik hornfia. Thi forma del thes hornfias ith sente Cecilia. thi letera del ith senta Waldberge. and thi lesta ith Holwerthera merkade. Thi forma del this ieldis ith festaeunde: and thi letera del bi sente Iacobe. and thi thredda bi sente Michaele ('hjrnei de *kestena*: it treddepart kontant jild en it twatreddepart deugdlik hoarnfee. It foarste diel fan it hoarnfee op sint Sesilia, it twadde diel op sint Walburch en it lêste op Holwerter merke. It foarste diel fan it jild op festeljûn en it twadde diel op sint Jabik en it tredde op sint Migiel').

It folgjende fynplak is in oarkonde út 1460 (O I 161). Dêryn ferklearret Teyo te Suderdrachten, mei út namme fan syn bern, dat er in skuldfoardering op Ids te Soarremoarre, dy't him noch betelje moat foar de oankeap fan miedlân, oerdraacht op Haye Poppe zoen:

dat hi vp berra scal da kesten van onser weghe de Ydsze Zuudmorre ons schiuldich is ende dat van de meeda der lydszen synt tot Suudmorre vors. ende van ons kepet hath Ende ist sake dat hi Idsze Haye vors. dese kesten wal betale als hi ons ontheten hath so scild wi hem Idsze (...) dat vors. land vri quyt (...) want hi die erste penninch mit da lesta wel betalet hath ('dat hy [=Haye] fanwegen [=ynstee fan] ús de *kesten* ynbarre sil dy't Ids [te] Soarremoarre ús skuldich is, en wol fan de mieden dy't te Soarremoarre foarskreaun lizze en [dy't Ids] fan ús kocht hat. En yn it gefal dat hy, Ids, Haye foarskreaun dizze *kesten* goed betelle, sa't hy [=Ids] ús ûnthjitten hat, dan skelle wy him, Ids, (...) it foarskreaune lân frij [en] kwyt (...), om't er de earste pinning mei de lêste goed betelle hat').

Njonken dit beheinde tal Aldfryske atestaasjes komt it wurd *kestene* noch foar yn in Leechdútske Ommelanner boarne út de fjirtjinde ieu, te witten it lânrjocht fan Humsterlân. Yn §34 is fêstlein dat lân allinnich dan oan in frjemdenien (dus ien fan bûten de famylje) ferkocht wurde mei as gjin famyljelid it keapje wol. Dêr wurdt dan it folgjende by opmurken:

al dar after selle en verkope hyt den vrende to also dane kestone, so de elmethe der buren wilkore ('dêrnei mei er it de frjemde ferkeapje ta sadanige *kestone* as de miente fan de doarpsgenoaten fêststelle mei').³

³. RQ 361. Tusken *elmethe* en *der* stiet yn it hânskrift fan de tekst noch *en*, mar dat wurdt opfette as in letter ynslûpsel (Ahlsson, *Die altfriesischen Abstraktbildungen*, 17: 'zu streichen'). Oer de betsjutting fan it begryp *elmethe*: Hofmann, 'Altnordfriesisch **ellemōtha*'.

Wy treffe it wurd *kesten(e)* fierders noch oan yn in tal gearstallingen, dy't foar it meastepart yn net-Frysktalige boarnen socht wurde moatte. It âldste foarbyld is te finen yn §30 fan it yn it Leechdútsk oerlevere lânryocht fan it Ommelanner lânskip Langewold (datearring: 1250). Ek dêr giet it wer oer de mooglikheid om lân oan frjemden te ferkeapjen. Oan 'e ein fan it neamde kêst wurdt it folgjende fêststeld:

en nemant moet den anderen onterven mit noetkestene ('en nimmen mei de oare ûntervje mei *noetkestene*').⁴

Yn it net datearre lânryocht fan Fredewold (ek wer in lânskip fan de Ommelannen) wurdt itselde sein, mar dan is it wol in kromke dúdliker ûnder wurden brocht (§27):

Nemant onterve den rechten erva myt neenre neetkestene ('nimmen mei de rjochtmjittige erfgenamt ûntervje mei hokker *neetkestene* ek').⁵

Yn it Nederlânsktalige stedsrjocht fan Snits (1456) is sprake fan

lantkesten, huuskesten, scepkesten, daer die dach der betalinge af al omcomen is ('lân-, hûs- en skipkesten, wêrfan't de ferfaldei al ferstrutsen is').⁶

Yn it stedsrjocht fan Boalsert út 1479, dat lyksa Nederlânsktalich is, mar mei in minder sterke Fryske ynslach, stiet in korrespondearjend artikel, dat lykwols yn stavering en formulearring inkelde ôfwikingen sjen lit:

landkustinghe, sceppekustinghe, huuskustinghe, van welcken die dach der betalinghe van omghecomen is.⁷

Yn de Snitser recesboeken komme wy twa fan dizze trije composita wer tsjin en wol yn de folgjende foarmen: *huys kesten*, *huus kusten*, *sceeps (of scips) kwsten*.⁸ Ien fan dy fynplakken (SnR 2185; tiid: 1508) folget hjirre:

Atta sibolt zin hat oen nymen marten scutemaker [to] betallien van syn scips kwsten betallet douwa boldwyn zin nyet op syn dagen ('Atta Siboltsoan hat oannommen om Marten skûtmakker te beteljen fan syn skips*kwsten*, as Douwa Boldwynsoan net op syn ferfaldagen betellet').

⁴. RQ 368.

⁵. RQ 379.

⁶. Telting, *De Friesche stadrechten*, 69 (§13).

⁷. Telting, *De Friesche stadrechten*, 159 (§61).

⁸. SnR 4598, 1314, 2185, 2490, 2587.

Literatuer

Underskate skriuwers ha har yn 'e rin fan de tiid al mei de semantyk fan Aldfrysk *kestene* dwaande hâlden. Ik gean hjir no earst de wurdboekskriuwers nei. Von Richthofen (1840) en grif yn dy syn fuotspoar Holthausen (1925) jouwe 'oerienkomst' ('Übereinkunft') as betsjutting op.⁹ Von Richthofen hie mar ien fynplak ta syn foldwaan, nammentlik de oarkonde út 1390. It is net dúdlik hoe't er ta syn útlis kommen is. Yn Nauta syn wurdlist (1926) wurdt de troch Von Richthofen oandroegen betsjutting op 'e nij neamd, mar dêrnjonken ek 'prijs' (mei ferwizing nei it MNW s.v. *custinge*).¹⁰ Hofmann (1985) ferbetteret yn Holthausen syn wurdboek 'oerienkomst' ta 'oerienkommen keappriis' ('vereinbarter Kaufpreis').¹¹ Dochs liket er ek fan de krektens dêrfan net alhiel oertsjûge te wêzen, want hy jout, blykber as konjektuer, noch in oare mooglikheid op, nammentlik 'Zahlungsmodalität' ('betellingsmodaliteit'). Dan is der noch it *Deutsches Rechtswörterbuch* (1985). As earste betsjutting wurdt dêr, ûnder ferwizing nei de oarkonde út 1390, neamd: 'Bezahlung', mei dêrby de oantekening dat Von Richthofen en Holthausen fan in oare miening binne (DRW s.v. *Kustung*). As twadde betsjutting, dêr't by ferwiisd wurdt nei de atestaasje yn it lânryocht fan Humsterlân, fine wy hjirre de folgjende omskriuwing: 'auf verkauftem Gut liegende Verbindlichkeit in Form v. Kaufpreistraten' ('op ferkocht goed lizzende ferplichting yn de foarm fan keappriisterminen').

De earste dy't wat wiidweidiger op 'e semantyk fan *kestene* yngien is, is de rjochtshistoarikus Fockema Andreae (1888).¹² Yn in artikel dêr't er it begryp *kest* en in tal ôfliedingen dêrfan neigiet, komt er ta de konklúzje dat *kestene* yn de oarkonde út 1390 'betelling' en yn it Humsterlânster lânryocht 'betelling, keappriis' betsjut. Yn 1895 smyt de nearlandikus Van Helten noch wat mear ljocht op 'e selde begripen en wol troch de neffens him etymologysk besibbe begripen *custen* en *custinge* yn it Nederlânsk der yn te beheljen.¹³ Nei syn betinken hie it tiidwurd *kesta*, dêr't *kestene* in ôflieding fan wêze moat, net de betsjutting 'betelje', sa't Fockema Andreae tocht. Van Helten hie mar ien fynplak fan dat tiidwurd ta syn foldwaan (*eer Ydze dat land van my keste off cofte*),¹⁴ mar dúdlik is wol dat dy betsjutting dêr absolút net past. Neffens syn eigen ynterpretaasje, dy't er fierders net taljochtet, wurdt mei Aldfrysk *kesta* 'tegen een

⁹. AFW s.v. *kestena*; Holthausen, *Altfriesisches Wörterbuch* s.v. *kestene*.

¹⁰. Nauta, *Oudfriesche woordenlijst* s.v. *kestene*.

¹¹. Holthausen, *Altfriesisches Wörterbuch* (1985) s.v. *kestene*.

¹². Fockema Andreae, 'Friesche rechtstermen', 503-517.

¹³. Van Helten, 'Oudfri. *kestigia*'. De begripen *custen* en *custinge* wurde troch Fockema Andreae wol neamd, mar inkeld yn in noat (514-515).

¹⁴. Yn in Middelnederlânske oarkonde út 1461 mei in sterke Aldfryske ynslach (GPCB I, 602).

onderling bepaalden koopprijs verwerven' bedoeld.¹⁵ It Fryske tiidwurd is, sa jout Van Helten oan, nèt it ekwivalent fan Middelnederlânsk *custen*, dat 'tevreden-, geruststellen' (en - dêrfan wer ôflaat - 'betelje') betsjut. Dochs nimt er de troch de foarige auteur opjûne betsjuttingen fan Aldfrysk *kestene* ('betelling' en 'keappriis') sûnder kommentaar oer.

Underwilens hie ek de Dútske rjochtshistoarikus Heck him mei it rjochtswurd *kestene* bemuoid (1894), dêrby wer útgeande fan deselde fynplakken as de foargeande twa skriuwers en boppedat fan de beide atestaasjes fan de gearstalling *no(e)etkestene*.¹⁶ Nei syn betinken wie de betsjutting fan *kestene*, yn alle gefallen yn it Humsterlânster lânriocht, 'skatting, taksaasje' ('Schätzung') en dy fan *no(e)etkestene* 'Nutzungstaxe'.

Yn 1920 kaam de argivaris Waller Zeper op 'e lappen mei de oant dy tiid noch net útjûne oarkonde út 1460.¹⁷ Hy brocht, lykas Van Helten, it dêryn twaris foarkommende wurd *kesten* (dat er foar de meartalsfoarm fan it troch him oannommen substantyf *keste* oanseach) yn ferbân mei Middelnederlânsk *custinge*. Dêrby helle er út it MNW in noch net earder neamde betsjutting nei foaren, nammentlik 'betellingstermyn'. De rjochtshistoarikus Cleveringa ynterpretearre *kestene* yn 1959 as in foarm fan *kest*.¹⁸ As betsjutting tocht er oan 'keapsom' (yn it Humsterlânster lânriocht) en '(keap)oerienkomst' (oarkonde út 1390).

De germanist Ahlsson (1960) jout - yn oansluting by Van Helten - as betsjutting fan *kestene*, dêr't er wer de bekende twa fynplakken fan oanhellet, op: 'vereinbarter Kaufpreis' (deselde omskriuwing dus dy't Hofmann letter jout).¹⁹ De ferklearringen fan Holthausen en Cleveringa wiist er eksplisyt ôf. Fierders fersmyt er ek Heck syn útlis fan *no(e)etkestene*: neffens him is de betsjutting dêrfan 'gezwungener Kaufpreis'. Yn in publikaasje út 1963 jout Ahlsson omtinken oan de trije gearstallingen út it Snitser stedsriocht.²⁰ Neffens him betsjut *kesten* ek dêr: 'vereinbarter Kaufpreis'.

Alles meiinoar kinne wy út wurdboeken en literatuer mar leafst acht betsjuttingen of mooglike betsjuttingen fan it begryp *kestene* gearswylje: 1) oerienkomst; 2) keappriis, keapsom; 3) oerienkommen keappriis; 4) betelling; 5) betellingsmodaliteit; 6) betellingstermyn; 7) op ferkocht goed lizzende ferplichtingen yn de foarm fan keappriisterminen; 8) skatting, taksaasje.

¹⁵. Dizze betsjutting is oernommen troch Hofmann: 'zum vereinbarten Preis erwerben' (Holthausen, *Altfriesisches Wörterbuch* (1985) s.v. *kesta*).

¹⁶. Heck, *Die altfriesische Gerichtsverfassung*, 354-355.

¹⁷. Waller Zeper, 'Varia', 114-115.

¹⁸. Cleveringa, *Het oud-Friese kestigia*, 30.

¹⁹. Ahlsson, *Die altfriesischen Abstraktbildungen*, 17; Holthausen, *Altfriesisches Wörterbuch* (1985) s.v. *kestene*.

²⁰. Ahlsson, 'Zu den friesischen Stadtrechten', 245.

Eigen ferklearring

De meast yngeande stúdzje oer it wurd *kestene* is sûnder mis Van Helten sines. Dochs is ek dy taalkundige der net alhiel útkommen, want hy kin net ferklearje wêrom't it tiidwurd *kesta*, oars as Middelnederlânsk *custen*, beslist net 'betelje' betsjutte kin, wylst it haadwurd *kestene*, dat fan dat tiidwurd ôflaat wêze soe, krekt wol mei 'betelling' (of 'keappriis') oerset wurde moatte soe. Boppedat makket er net dúdlik hoe't er ta syn betsjuttingsomskriuwing fan *kesta* ('tegen een onderling bepaalden kooprijis verwerven') kommen is. Hy hie, lykas sein, mar ien fynplak fan dat tiidwurd ta syn foldwaan, mar dêr hat er letter noch twa attestaasjes yn de Aldfryske oarkonden oan tafoegje kind, dy't him lykwols gjin oanlieding joegen om ta in oare betsjutting te konkludearjen.²¹ No kin der op wiisd wurde dat it begryp *kesta* fierders yn nòch in Aldfryske oarkonde foarkomt (O I 118). Ek dêr stiet it lykwols wer yn frijwol deselde kontekst as op 'e oare plakken (*der hi kapet ende kest hat fan ...*). Wy komme op dit stik fan saken dan ek net fierder as de folgjende fêststellingen: *kesta* is yn de Aldfryske oarkondetaal alle kearen attes-earre yn in allitrearjende pearformule mei *kapia* ('keapje') en wurdt yn 'e regel folge troch in bepaling mei de preposysje 'fan'. Dêrút wurdt dan dochs wol dúdlik dat in wêzentlik betsjuttingsûnderskied tusken *kesta* en *kapia* yn dizze kontekst wol út te sluten is.²²

Wêr't Van Helten net op wiist, is it feit dat yn it Aldingelsk it tiidwurd *cystan* oerlevere is, dat de etymologyske wjergader fan Aldfrysk *kesta* wêze moat (AEW s.v. *cystan*; DRW s.v. *kusten III*). Fan belang is dat de betsjutting dêrfan by útstek ek by Aldfrysk *kesta* past, nammentlik 'ferkrije, winne' ('to get, procure'; dêrnjonken 'get the value of').²³ Nei myn betinken is dat dan ek de betsjutting fan *kesta*. Van Helten syn omskriuwing is der dus net iens sa fier by troch, want wy hoege allinnich mar de troch him sûnder argumintaasje ynboude beheining ('tegen een onderling bepaalden kooprijis') der út te smiten om 'verwerven' oer te hâlden.

It probleem fan de net by inoar oanslutende betsjuttingen fan *kesta* en *kestene* kin, tinkt my, ferklearre wurde troch der fan út te gean dat it substantyf *kestene* net in ôflieding fan it tiidwurd *kesta*, mar in 'ferfrysking' fan it Middelnederlânske haadwurd *custinge* is. Dat dy beide haadwurden mei-inoar korrespondearje, docht klare bliken út it werjaan fan de foarm *kest(e)* út it Snitser stedsrjocht mei

²¹. Van Helten, *Zur lexicologie*, 36 (dy attestaasjes binne te finen yn O I 45 en 224).

²². Yn it AFW s.v. *kesta* jout Holthausen as earste betsjutting op 'bezahlen', as twadde 'erwerben'. Hofmann hat de earste betsjutting mei rjocht en reden skrast.

²³. Dit is de betsjutting sa't dy opjûn wurdt yn ASD s.v. *cysten*. It DOE jout net de algemiene betsjutting 'to get, procure', mar inkeld 'to get the value of, exchange for the worth of'. Yn it AEW s.v. *cystan* jout ek Holthausen as betsjutting op 'den Wert erhalten' mar dêrnjonken hat er 'ausgeben, auslegen'. De lêstneamde beide betsjuttingen lykje net te dogen.

kustinghe yn dat fan Boalsert. Wy sjogge dus dat de *u* fan Middel Nederlânsk *custinge* yn it Frysk folslein lûdwettich ta *e* wurden is (ûntrûning)²⁴ en dat oan de stam fan it wurd ynstee fan *-inge* it yn it Aldfrysk tige produktive suffiks *-en(e)* fêstheakke is.²⁵ It ien en oar betsjut dat wy foar de semantyk fan *kestene* feilich te riede gean kinne by Middel Nederlânsk *custinge*. Fierders sille wy besykje moatte om der út te kommen troch kontekstûndersyk.

De semantyske ynformaasje oangeande it trefwurd *custinge* yn it MNW, dy't spitigernôch frijwat betiisd presintearre wurdt, is basearre op artikels fan Verdam en Fruin.²⁶ As oarspronklike betsjutting wurdt opjûn: 'betelling'; dêrút hat him de betsjutting 'dat wat betelle wurde moat, keapsom' en ek dy fan 'betellingstermyn' ûntwikkele. Dat lêste is it gefal yn de gearstalling *custingbrief*, dat is in oarkonde dêr't it yn terminen beteljen fan de keappriis yn fêstlein is. In fierdere betsjuttingsûntwikkeling is dy ta 'rinte dy't op in ûnreplik goed fêstige is'. Yn Seelân blykt mei *custinge* ek hiel wat oars bedoeld wêze te kinnen, nammentlik deselde soarte fan eed dy't yn it Aldfrysk as *kest* oantsjut wurdt. Wy fine it begryp *custinge* ek yn it WNT (s.v. *kusting*). Dêryn wurdt de folgjende, tige eksakte betsjuttingsomskriuwing jûn: 'Betaling van de koopsom van een onroerend goed, voorzoover die niet bij de overdracht is uitbetaald, op vastgestelde dagen, in bepaalde termijnen'. Ek wurdt neffens dat wurdboek de betellingstermyn fan in *custinge* wol mei datselde wurd oantsjut. Fierders wurdt noch meidiel dat de úteinlike betsjutting fan *custinge* 'hyptee' wurden is, mar dat is pas it gefal yn in tiid dy't foar ús net mear relevant is.

En dan no de kontekst. Wy sjogge dêrby earst nei de fynplakken út Westerlauwersk Fryslân en dêrnei nei dy út de Ommelannen. Yn de oarkonde út 1390 wurdt mei *kestena* it inkel- en net it meartal oantsjut, sa't te sjen is oan de lidwurdfoarm *thio* (1 sg. f.). De keappriis is yn dat stik al neamd, dat mei *kestene* moat dêr wat oars bedoeld wêze. Wat folget, is de meidieling dat it treddepart, te witten fan de keappriis, kontant en it twatreddepart *in natura* betelle wurde moat. Dêrnei wurde de terminen fan beteljen opjûn. Hjirre past hiel goed de yn it WNT opjûne betsjutting, dy't wat koarter formulearre wurde kin as 'betelling fan de keappriis yn terminen'.

Yn de oarkonde út 1460 komme wy twaris de foarm *kesten* tsjin, de earste kear as objekt by it tiidwurd 'ynbarre' en de twadde kear as objekt by 'betelje'. Waller Zeper, de iennichste dy't dizze boarne brûkt hat, sjocht yn *kesten*, lykas sein, de meartalsfoarm fan *keste*, dat 'betellingstermyn' betsjutte soe. It giet yn dit stik lykwols frijwol wis om it inkeltal fan *kestene* (mei *e*-apokope), ek al jout yn

²⁴. Ferl. Siebs, 'Geschichte', 1206.

²⁵. Ferl. Ahlsson, *Die altfriesischen Abstraktbildungen*, 10-11.

²⁶. Verdam, 'Custing'; Fruin, 'Custing'.

dit gefal it lidwurd dêr gjin útslútsel oer en ek al mist dit fynplak yn Ahlsson syn opjefte fan atestaasjes fan *kestene*. De trochslach jout hjirre it feit dat it haadwurd *kest*, dêr't Waller Zeper blykber oan tocht, betsjuttingen hat dy't yn de kontekst fan dizze oarkonde ûnbrûkber binne. Hoewol't it yn 'e reden leit dat it net sa gongbere begryp *kesten(e)* ek hjirre yn ferbân brocht wurde moat mei it beteljen yn terminen, past de betsjutting fan dy term sa't dy oannimlik is yn de oarkonde út 1390 ('betelling fan de keappriis yn terminen'), hjirre net, om't dy no ienkear net as objekt by de tiidwurden 'ynbarre' en 'betelje' foarkomme kin. Yn dit gefal komme wy dêrom út op 'e troch inkelde auteurs al neamde betsjutting 'keappriis'. It soe dan lykwols wol ris om in spesifike soarte dêrfan gean kinne, nammentlik 'yn terminen te beteljen keappriis'. Fan dat betinken is ek Waller Zeper. Yn de oarkonde út 1460 draacht Teyo, sa't wy sjoen ha, in foarderding op Ids oer op Haye. Waller Zeper no giet der fan út dat Ids de earste termyn betelle hat, om't Teyo him yn dit stik al kwitânsje foar beteljen ferlient ('de earste pinning mei de lêste'). Ut de wize fan formulearjen fan it stik meitsje ik lykwols wat oars op, nammentlik dat de ferklearing oer it jaan fan kwitânsje proleptysk is, d.w.s. foarútgrypt op it momint dat der echt betelle is. Wol is it sa dat - yn alle gefallen yn wat letter tiid - al nei it beteljen fan de earste termyn fan in keapsom kwitânsje jûn wurde moast, lykas Waller Zeper oanjout. Sa fier wie it yn 1460 yn Fryslân lykwols noch net. As bygelyks yn 1520 in hûs yn Ljouwert ferkocht wurdt, wêrfan't de keappriis yn fjouwer terminen opbrocht wurde sil, wurdt pas nei it foldwaan fan de lêste termyn (yn 1524) kwitânsje jûn.²⁷ Absolute wissichheid dat it yn de oarkonde út 1460 om in yn terminen te beteljen keappriis giet, jout de tekst fan dat stik dus net, mar hy slút dat allikemin út.

Hjirnei geane wy oer nei de gearstallingen *lantkesten*, *huuskesten* en *sceepkesten*. Ut it Snitser (en Boalsserter) stedsrjocht soe opmakke wurde kinne dat ek dy begripen mei betelterminen te krijen ha, want der is sprake fan it ferstriken fan de fervaldei ('daer die dach der betalinge af al omcomen is'). Yn de oanhelle oantekening út de Snitser Recesboeken stjitte wy op in konkreet gefal. Wy sjogge dêr dat Atta Siboltsoan him boarch steld hat foar Douwa Boldwynsoan, dy't - sa't út it hjirboppe net sitarre ferfolch fan dy post bliken docht -fan Marten skûtmakker in nije skûte kocht hat en no *scips kwsten* betelje moat. Mar wat wurdt mei dat lêste no krekt bedoeld? Ien mooglikheid is dat it ek hjirre wer ienfâldichwei om in 'yn terminen te beteljen keappriis' giet, yn dit gefal dus fan in skip. Wy kinne lykwols ek te krijen ha - yn in fierdere betsjuttingsûntwikkeling, sa't wy dy ek by Middelnederlânsk *custinge* tsjinkomme - mei in 'rinte dy't op in ferkocht ûnreplik goed fêstige is' (dy moat dan betelle wurde oer de noch net foldiene terminen fan de keappriis). In skip is gjin ûnreplik, mar wol in

²⁷. Vries, 'Nòch in âldfryske oarkonde', 79-80 (keapbrief); O IV 241 (kwitânsje).

'ûntilber' goed, dat sa djoer is dat it yn de beneaming komt foar in regeling fan it beteljen fan de keappriis yn terminen. Us materiaal lit spitigernôch net ta om fêst te stellen om hokker fan de hjir neamde mooglikheden it yn ús boarnen giet.

Al mei al sjogge wy dat it begryp *kestene* yn Westerlauwerske boarnen òf mei wissichheid òf op syn minst mei grutte wierskynlikheid yn ferbân brocht wurde kin mei it beteljen fan de keappriis yn terminen. De fraach is no oft dat ek foar it Ommelanner *kestene*, mei as gearstalling *no(e)etkestene*, jildt. Dêrby sille wy der, as wy ta in akseptabele ferklearring komme wolle, rekken mei hâlde moatte dat de trije Ommelanner fynplakken fan âldere datum binne as de Westerlauwerske. Sjoen de kontekst fan it fynplak yn it lânryocht fan Humsterlân is myn konklúzje dan dat wy hjirre allinnich mar kieze kinne foar ien fan de âldere betsjuttingen fan Middelnederlânsk *custinge*, nammentlik 'dat wat betelle wurde moat, keapsom' (sa ek by Fockema Andreae, Van Helten en Cleveringa, mar oars yn it DRW). Yn Humsterlân moat it dan sa west ha dat, as ien syn lân ferkeapje woe, de keapsom troch de *buren* (doarpsgenoaten) fêststeld wurde moast. De bedoeling dêrfan sil west ha om spul oer de priis foar te kommen of faaks earder noch om de famyljeleden te beskermjen tsjin it al te heech oprinnen fan de priis. Wie it sa dat net ien fan de sibben it keapje koe of woe, dan mocht in frjemd it tsjin de troch de *buren* fêststelde priis oernimme. Hoewol't de *buren* it te ferkeapjen goed yn feite dus taksearje moasten, past de troch Heck útstelde betsjutting 'taksaasje' dochs net yn de kontekst fan it Humsterlânster lânryocht. Fierders is it tige ûnwierskynlik dat by it begryp *kestene* yn dizze gefallen al tocht wurde moat oan in yn terminen te beteljen keappriis, om't der gjin reden is om oan te nimmen dat de *buren* har ek noch mei de wize fan beteljen fan de keappriis te bemuoien hienen.

Yn de gearstalling *no(e)etkestene* sil it earste lid (*noet*, Frysk: *need*, en net 'nut', sa't Heck ha wol) deselde betsjutting ha as yn byg. Middelnederlânsk *nootdadinge* ('een vergelijk waartoe men gedwongen wordt') of Aldfrysk *nedpand* ('erpreßtes Pfand'),²⁸ nammentlik 'ôftwongen' (ta likernôch deselde konklúzje komt Ahlsson).²⁹ Blykber bestie yn Langewold en Fredewold net de regel dat de keapsom troch de *buren* fêststeld wurde moast, lykas yn Humsterlân, mar hie dejinge dy't syn lân ferkeapje woe, it frij om sels de priis te bepalen. Mei *no(e)etkestene* sil dan in te heech oansette keappriis bedoeld wêze, dy't de sibben, as se it goed dochs yn de famylje hâlde woenen, om sa te sizzen ôftwongen waard. Koenen se dy priis net opbringe en krige in frjemd dêrtroch de kâns om it goed te keapjen, dan 'berôve' de ferkeaper 'de rjochte erven', dat binne syn sibben, fan har erfgoed.

²⁸. MNW s.v. *nootdadinge*; Holthausen, *Altfriesisches Wörterbuch* (1985) s.v. *nêdpând*.

²⁹. Ahlsson, *Die altfriesischen Abstraktbildungen*, 17 ('gezwungener Kaufpreis').

Konklúzje

De Aldfryske abstraktfoarming *kestene* is mar in lyts tal kearen oerlevere, ek al rekkenje wy de fynplakken yn Leechdútske Ommelanner teksten en lyksa de gearstallingen, dêr't it as twadde lid fan foarkomt, mei. It liket yn 'e reden te lizzen dat dit substantyf in ôflieding is fan it, oars ek al net botte faak attestearre, tiidwurd *kesta*. It slagget lykwols net om in semantyske relaasje tusken tiidwurd en ôflieding te lizzen. Myn konklúzje is dat *kestene* net foarme is as derivativum fan *kesta*, mar as werjefte fan it Middelnederlânske haadwurd *custinge*. Op grûn fan kontekstûndersyk kinne wy nammentlik fêststelle dat der in treffende semantyske oerienkomst is tusken Aldfrysk *kestene* en Middelnederlânsk *custinge*. De folgjende betsjuttingen fan *kestene* kinne oannimlik makke wurde: 1) keappriis (inkeld yn Leechdútske Ommelanner boarnen); 2) yn terminen te beteljen keappriis; 3) betelling fan de keappriis yn terminen; 4) (mooglik, mar net wis) rinte dy't op in ferkocht ûnreplik goed fêstige is. Oars as it korrespondearjende wurd yn it Nederlânsk, dat noch lang yn gebrûk bleaun is, is it Aldfryske begryp *kestene* sa't it liket al yn de rin fan de sechstjinde ieu út it spraakgebrûk ferdwûn.

Rijksuniversiteit Groningen
Frysk Ynstitút

BIBLIOGRAFY

AEW	F. Holthausen, <i>Altenglisches etymologisches Wörterbuch</i> . Heidelberg, 1934.
AFW	K. von Richthofen, <i>Altfriesisches Wörterbuch</i> . Göttingen, 1840.
ASD	J. Bosworth & T. Northcote Toller, <i>An Anglo-Saxon Dictionary</i> . Oxford, 1980 (1st edition: 1898).
DOE	A. Cameron, <i>Dictionary of Old English</i> . Toronto, 1980-...
DRW	<i>Deutsches Rechtswörterbuch (Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache)</i> , I-... Weimar, 1914-...
GPCB	G.F. thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (ed.), <i>Groot Placaat en Charterboek van Vriesland</i> , I-VI. Leeuwarden, 1768-1795.
MNW	E. Verwijs & J. Verdam, <i>Middelnederlandsch Woordenboek</i> , I-IX. 's-Gravenhage, 1885-1929.

- O P. Sipma (ed.), *Oudfriesche Oorkonden*, I-III; O. Vries (ed.), *Oudfriesche Oorkonden*, IV. 's-Gravenhage, 1927-1977 (Oudfries(ch)e Taal- en Rechtsbronnen I-III, XIV).
- RQ K. von Richthofen (ed.), *Friesische Rechtsquellen*. Berlin, 1840.
- SnR M. Oosterhout (ed.), *Snitser Recesboeken 1490-1517*. Assen, 1960.
- WNT *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, I-... 's-Gravenhage-Leiden, 1882-...
- Ahlsson, L.-E., *Die altfriesischen Abstraktbildungen*. Uppsala, 1960.
- Ahlsson, L.-E., 'Zu den friesischen Stadtrechten', *It Beaken*, 25 (1963) 244-247.
- Cleveringa Pzn., R.P., *Het oud-Friese 'kestigia'*. Amsterdam, 1959 (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, dl. LXVI, no. 4).
- Fockema Andreae, S.J., 'Tekstverklaring van oud-Nederlandsche rechtsbronnen. Friesche rechtstermen', *Rechtsgeleerd Magazijn*, 7 (1888) 503-525 (X. 'Kest, Kestere, Kesta, Kestene, Kestigia', 503-517).
- Fruin, R., 'Custinge', *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, 8 (1888) 46-56.
- Heck, Ph., *Die altfriesische Gerichtsverfassung* (mit sprachwissenschaftlichen Beiträgen von Theodor Siebs). Weimar, 1894.
- Helten, W.L. van, 'Oudfri. *kestigia, kesta, kest enz.*, Ndl. *custen, custinge enz.*', *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, 14 (1895) 293-300.
- Helten, W.L. van, *Zur lexicologie des altwestfriesischen*. Amsterdam, 1896 (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, afd. Letterkunde, dl. I, no. 5).
- Hofmann, D., 'Altnordfriesisch **ellemotha* 'Gemeinde, Allmende'', *It Beaken*, 25 (1963) 264-269.
- Holthausen, F., *Altfriesisches Wörterbuch*. Heidelberg, 1925.
- Holthausen, F., *Altfriesisches Wörterbuch*. Zweite, verbesserte Auflage von Dietrich Hofmann. Heidelberg, 1985.
- Nauta, G.A., *Oudfriesche woordenlijst*. Haarlem, 1926.
- Siebs, Th., 'Geschichte der friesischen Sprache', in: H. Paul (ed.), *Grundriß der germanischen Philologie* (Straßburg, 1901²) 1152-1464.
- Telting, A. (ed.), *De Friesche stadrechten*. 's-Gravenhage, 1883.
- Verdam, J., 'Custinge', *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, 7 (1887) 302-319.
- Vries, O., 'Nòch in âldfryske oorkonde út Gint', *Us Wurk*, 27 (1978) 78-80.
- Waller Zeper, S.A., 'Varia uit de oorkonden van Aalsum', *Nederlandsch Archievenblad*, 28 (1-919/1920) 114-117 (1. 'Keste', 114-115).